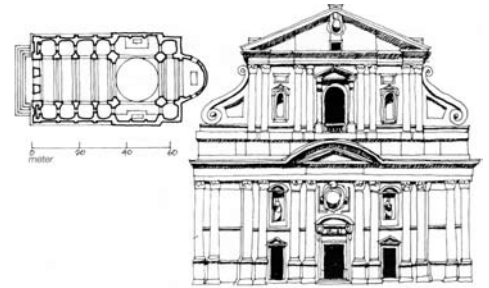

Barokken

Europa: 1580 - 1720

Norge: 1650 - 1760

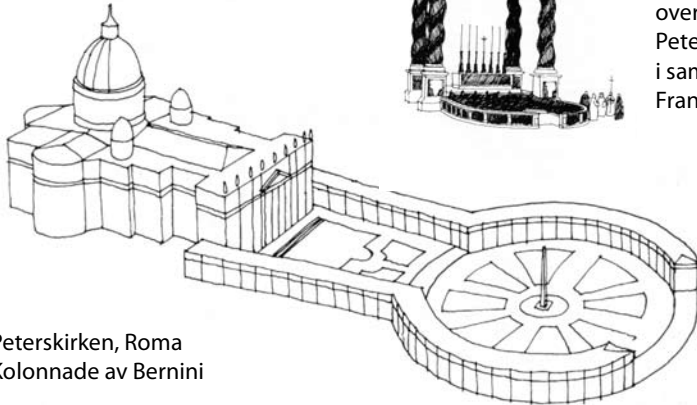
Fasaden på kirken Il Gesù i Roma, sannsynligvis av Giacomo della Porta omkring 1575

Borrominis San Carlo alle Quattro Fontane (1638)

Gianlorenzo Bernini tegnet bronsebaldakinen med spiralsøyler over høyalteret i Peterskirken i Roma i samarbeid med Francesco Borromini.

Peterskirken, Roma
Kolonnade av Bernini

Renessansens tro på enkeltmennesket ble etterfulgt av oppløsningstendenser i manierismen. En reaksjon for å oppnå mer ordnede forhold var å opprette totalitære styreform. Det var viktig både for kirken og for staten å beherske samfunnskraftene. Eneveldet ble innført, og Ludvig 14. var "Solkongen" som styrte med guddommelig rett. For å signalisere at staten og kongen skulle beherske alt, ble det benyttet storslåtte seremonier. Man skulle overbevise folket ved å appellere til følelser ved hjelp av dramatiske effekter. Dette avspeilet seg både i bilder og arkitektur.

Innenfor kirken måtte tapte protestanter vinnes tilbake til romerkirken. Det nyttet ikke for kirken å bygge opp sin autoritet ved å være opphøyet og fjern. Man skulle erobre hjertene ved å vektlegge kjærlighet, sorg og hat ved hjelp av dramatiske virkemidler. For å samle kreftene under en verdslig eller kirkelig dominans var syntese et typisk trekk ved barokkens holdninger.

Ordet barokk kommer fra det portugisiske ordet barroco som betyr uregelmessig formet perle. Kunsthistorikere på 1800-tallet brukte denne betegnelsen om den rådende stilen fra ca 1580 til begynnelsen av 1700-tallet. De mente at stilen var overlesset, så barokk var ikke en positiv betegnelse. Etter hvert har synet på barokken forandret seg til en større forståelse for dens egenart.

Stilen oppstod i Italia med utførelsen av fasaden på kirken Il Gesù i Roma, sannsynligvis av Giacomo della Porta omkring 1575. Fasaden ble en modell for den barokke kirkefasade.

Det som kjennetegner barokkarkitekturen, er at formene overlapper hverandre, de bindes sammen av akser og symmetri, og helheten styres av bevegelse og dynamikk. Dramatiske virkemidler ble benyttet for å hisse opp betrakteren til å bli berørt og til å delta. Kontraster, diagonaler og kurver ble benyttet for å skape dynamikk og dramatik. Formene skulle trenge inn i hverandre og forenes av overordnede hovedtemaer i motsetning til i renessansen, der formene stod i balanse med hverandre. Tidens ønske om å dominere en situasjon gjorde seg gjeldende i arkitekturen ved at elementene ble samlet rundt store synslinjer eller bygget opp om dominerende fasademotiver.

Ett av barokkens mektigste verk er Peterskirken i Roma. Foran verdens største kirke, med en lengde på 112 meter, formet Bernini en plass med en tverrlagt oval. Ovalen omslutes av søylerader som bærer statuer av kirkens helgener, og midt på plassen er obelisk som symboliserer Kristus. Petersplassen samler omgivelsene ved at folk kan strømme mellom søylene og inn på plassen fra alle steder i byen. Samtidig samsvarer plassens form og elementer med det som er inne i den gigantiske kirken. Arkitekturen uttrykker pavekirkes makt og teologi. Berninis søylehaller som går ut fra Peterskirkens fasade, gjør denne tilsynelatende større og enda mer imponerende (se tegningen over).

Arkitektene Gianlorenzo Bernini og Francesco Borromini regnes blant høybarokkens fremste representanter i Italia. Borrominis San Carlo alle Quattro Fontane er en liten kirke med komplisert og sammensatt romform. Grunnformen er oval. Veggene behandles nærmest som plastisk formet skulptur. I fasaden svinger veggene inn og buler ut, i konkav og konveks form.

S. Agnese på Piazza Navona i Roma ble oppført av Francesco Borromini i 1656. Han benyttet former som opprinnelig var renessanseformer, men satte seg ut over reglene i den klassiske arkitekturen for å oppnå avveksling og forbausende effekter med slyngninger og kurver. Hovedinngangen er innrammet som forsiden av et tempel, men pilastrener antall er fordoblet for å oppnå en rikere virkning. Fasaden buer seg som om den skulle være formet i leire. Ved at fasaden underst ble trukket inn, fremheves kuppelen ved at den svinger ut. Den fremheves også ved innramming av to tårn. Tårnens første etasje er kvadratiske, mens annenetasjen er rund.

Barokken i Norge

Viktige kjennetegn: høye, helvalmede tak, skjevrøstet gavl, svulstig og rikt profilert listverk, forkrøppede lister og fyllinger, buede overstykker, fyllingspanelte rom, finering og intarsia, muslingskall- og blomsterdekor, sterke farger i dekoren.

Håndverkere og bygdekunstnere hentet sine forbilder fra utenlandske kunstnere gjennom hele 1700-tallet. Barokkens motiver fikk stor utbredelse i treskjærerkunsten. Dette gjelder særlig akantusstilen, som ble anvendt første gang i stor skala i 1699 på altertavlen og prekestolen i Domkirken, Christiania.

Barokkinteriøret i Domkirken markerte gjennombruddet for akantusbarokken i Norge. Denne stilarten spredte seg senere til store deler av landet. Planteslekten Akantus er fra middelhavsområdet og ble i oldtiden et hyppig brukt motiv i gresk og greskpåvirket utsmykning. Motivet ble senere videreført i den kristne middelalderens ornamentikk.

Prekestolen i Domkirken er laget av en ukjent hollandsk kunstner, i samarbeid med norske treskjærere. Den rene sylinderformen er unik i Norden. Den ubrutte formen lar akantusen spille fritt og rikt over hele flaten.

Bosvik nær Risør, oppført 1756 i laftet tømmer, viser barokkens stilpreg. Høyreist helvalmet (også kalt palladiansk) tak har laftet takkonstruksjon. Store vinduer i hovedetasjen, med 3 x 4 ruter i hver ramme. Små vinduer i loftsetasjen. Opprinnelig farge: "hvit" med grå vinduer, laftekasser og gesimser, og hvitblandet dodenkopf belistning. Interiører: enfyllingsdører med forkrøppet listverk, brystningspanel.

Kitty L. Kielland, Etter solnedgang, 1885. Kitty Kielland fant motivet i Bosvik, like utenfor Risør. Hun holdt seg nøye til naturforbildet, men det er kveldsstemningen som er bildets vesentlige innhold.

Kongsberg kirke

Kongsberg kirke, et gedigent smykkeskrin, er Norges største barokk/rokokk kirke med 2400 sitteplasser. Joachim Andreas von Stuckenbroch som tegnet kirken, sa at den skulle være som et menneske: enkel i det ytre, finere jo lenger inn man kommer.

Etter at sølvverket på Kongsberg ble grunnlagt i 1623, bestemte Kong Christian IV allerede i 1624 at det skulle bygges en kirke på Kongsberg. Bygging av en laftet korskirke begynte i 1631. Etterhvert ble den gamle kirken i så dårlig stand at behovet for en ny kirke meldte seg. Joachim Andreas von Stuckenbroch, som var en av sølvverkets dyktigste ledere, tegnet kirke med korsplan, og med et enkelt og monumentalt eksteriør av rød tegl. Tegningene ble godkjent av kong Christian V i 1739, og byggearbeidet ble satt i gang umiddelbart etter.

Da Stuckenbroch la ned grunnsteinen i 1740, var det stor festivitas i byen. Mange mennesker møtte fram på kirketomta, og det ble løst 27 skudd.

Stein til den kjempemessige grunnmuren måtte sprenges og kjøres fram. Til veggene i kirken ble det produsert 4 millioner teglstein ved teglverket på Laugerud i Sandsvær.

Da Stuckenbroch døde i 1756, ble Michael Heltzen konstituert som berghauptmann. Hans oppfatning av kirkeinteriørets utforming var annerledes enn forgjengerens. Heltzen sørget for et rikt utformet interiør i senbarokk og rokokko. Alter, prekestol og orgel ble samlet over hverandre på den ene langsiden. Rundt om på veggene løp det gallerier som bandt rommet sammen lik en teatersal på et slott. På den andre siden av alteroppsatsen var kongelosjen, også den rikt utsmykket og minnet med sin glans om statskirkens overhode. Det glitrende interiøret må ha vært en åpenbaring for de fattige gruvarbeiderne og et sterkt uttrykk for kirkens og kongens makt.

De laveste på rangstigen klatret opp den bratte trappa fra kirketorvet til det øverste galleriet, 12-13 meter over gulvet. Det var en plikt å gå i kirken, og det ble ført bøker over

oppmøte. I klokketårnet hang storklokken med en diameter på 157 cm og vekt ca 2,5 tonn og den lille klokken som veide ca 250 kg. 12 mann på 2 skift hang i repene i gamle dager og "dro" klokkene. Klokka 03 ringte de for å vekke gruvarbeiderne, klokka 04 måtte de møte på torget til andakt og bønn - det kunne være farlig i gruvene. Klokka 8 ringte de igjen og så på nytt klokka 17, da arbeidsdagen var slutt. Ingen andre steder ble det ringt så mye i kirkeklokkene som her i Kongsberg.

Hendrich Bech het den danske treskjærereren som har laget de fleste utskjæringene på bilderammer, på orgelbalkongen, prekestolen og de store grønne gardinene som er bundet opp med knuter på orgelbalkongen. De to kvinneskikkelsene på hver side av alteret kalles Troen, til høyre, og Sakramentet, til venstre. På hver side av kongelosjen står de to kvinneskikkelsene Constantia (fasthet), til høyre, og Prudentia (klokskap), til venstre. Utskjæringene til Beck er belagt med plategull. Det store takmaleriet som kalles Forklarelse på Bjerget, og de to maleriene over dørene i syd og nord, Jesus i Getsemane og Oppstandelsen ved soloppgang, er malt av den svenske maleren Erich-Gustaf Tunmarck. Det var en stor påkjenning for ham å oppholde seg oppunder himlingen i lang tid mens han malte rett på taket. Han var syk i femten uker etter dette arbeidet, men ble ikke syk på sinnet slik noen har hevdet. Derimot ble han bly- og løsemiddelskadet.

På kongestolveggen og rundt alteret har danske Niels Thaaning malt en lang bildeserie fra Jesu barndom og liv.

De tre rokokkolysekronene i Kongsberg kirke er blant de største, vakreste og rikest utformede armkronene i Norden. De er produsert ved Nøstetangen Glasværk i Hokksund i andre halvdel av 1700-årene. I 1940 ble lysekronene tatt ned og oppbevart i gruvene til krigen var over.

Glogerorgelet

En av samtidens store orgelbyggere,

Gottfried Heinrich Gloger fra Hannover, bygget orgelet. Kontrakten om orgelbyggingen ble inngått i 1760 og Gloger flyttet til Kongsberg med familien sin. For 2200 riksdaler skulle han bygge orgelet. Snart viste det seg at summen var for liten, og det ble tunge år for Gloger. Han var ansvarlig for alle utgifter, og arbeidsforholdene var vanskelige. Byggematerialet, som var eik, var vanskelig tilgjengelig, og det var vanskelig å få fatt i kvalifiserte håndverkere. Gloger ble syk underveis i orgelbyggingen, og kona hans døde. Høsten 1765 sto orgelet omsider ferdig. Det ble vurdert med lovord av anerkjente organister. Gloger selv satte opp en vurdering av arbeidet han hadde utført og konkluderte med at det var verdt 4000 riksdaler. Dette beløpet fikk han for oppdraget. I 1880-årene ble orgelet sterkt vannskadet ved en brann på kirkeloftet. Som følge av en stor pengegave av Tinius Olsen ble det i 1932 bestemt å restaurere Glogerorgelet. Men i stedet for å restaurere, ble det bygget opp et helt nytt orgel bak den gamle fasaden. Dette førte til en hard strid mellom riksantikvaren og de som stod ansvarlig for den såkalte restaurasjonen. Heldigvis ble de gamle delene av Glogerorgelet tatt vare på og lagret på kirkeloftet. På initiativ av Kongsbergs første organist i full stilling, Reidar Hauge, ble orgelet på slutten av 1990-årene restaurert og ført tilbake til det opprinnelige med de gamle Glogerdelene. Etter innvielsen i januar 2001 har Glogerfestivalen blitt en årlig tradisjon den siste helgen i januar.

Til venstre: Kongestolveggen i Kongsberg kirke. Øverst kongelosjen med det danske riksvåpen, så overberghauptmannslosjen, med pulpiturer for hans nærmeste medarbeidere, under brudelosjen. Mellom første og andre pulpiturrad er det en serie med malerier med motiver fra Jesu liv, malt av Niels Thaaning.

Fra Kongsberg kirke. Bergstadensjuvel. ARFO forlag 2003. Foto: Jiri Havran.

Andre bøker om arkitektur fra ARFO forlag: www.arfo.no

Bergstadens barokk- kirke med sitt storslåtte men nøkterne eksteriør sett fra øst. Kirkens hovedinngang er fra denne siden. Foto: Kristin Aasgaard

I 1760 fikk billedhuggeren Brede Rantzau i oppgave å forberede altertavle, prekestol og kongelosje. Et arbeidslag av snekkere og malere skulle stå for arbeidet. Da Heltzen overtok ansvaret for kirkebygget etter Stuckenbrock, fikk han billedhuggeren Hendrich Bech til å lage det vakre rokokkointeriøret vi ser på bildet til høyre. Brede Rantzaus pietistiske løsninger for altertavle, prekestol og kongelosje ble byttet ut. Foto: Jiri Havran

